Mitra i lloriga

anem

MARTÍN ALVIRA CABRER

MITRA I LLORIGA

El bisbe de Barcelona Berenguer de Palou II (c. 1197-1241)

Traducció

Roser Carol i Àlvar Valls

anem
EDITORS

Aquesta obra s'ha publicat amb el suport de:

Institut Català de les Empreses Culturals

Generalitat de Catalunya

La recerca que es publica en aquesta obra s'inscriu en els projectes I+D+i: *Nobleza sin fronteras. Movilidad y conectividad nobiliaria en los territorios hispánicos y occitanos.* PID2022-137138NB-I00, finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación, la Agencia Nacional de Investigación MCIN/AEI /10.13039/501100011033/ i FEDER, «Una manera de hacer Europa».

MINISTERIO DE CIENCIA E INNOVACIÓN

UNIÓN EUROPEA

FONDO EUROPEO DE DESARROLLO REGIONAL

"Una manera de hacer Europa"

AGENCIA ESTATAL DE INVESTIGACIÓN

anem *Cronos* 17

Mitra i lloriga
El bisbe de Barcelona Berenguer de Palou II (c. 1197-1241)
© Martín Alvira Cabrer

© D'aquesta edició:
Anem Editors, Montellà – Encamp, novembre del 2026
Edició, disseny i maquetació: Oliver Vergés Pons
Traducció i revisió: Roser Carol i Àlvar Valls
www.anemeditors.com · contacte@anemeditors.com · @anemeditors

DL AND.639-2026
ISBN 978-84-18865-74-9 (Anem Editors, SL)
ISBN 978-99920-84-11-3 (Anem Editors, SL)

Imprès a GoPrinters (la Seu d'Urgell)

Tots els drets reservats. Sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, queden prohibides les reproduccions totals o parcials d'aquesta obra a través de qualsevol procediment. Dirigiu-vos al CEDRO <www.cedro.org> si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals d'algun fragment d'aquesta obra o per a qualsevol ús similar.

A la meva tia i padrina Aurora,
que tant em va estimar.

ÍNDEX

Presentació 13

i. Un bisbe català tan important com poc conegut 17

ii. Orígens familiars i primeres notícies 21
La família Palou i les primeres relacions amb la catedral 21
L'avi vassall dels Castellvell i el seu oncle el bisbe 22
Un pare vassall també dels Montcada 23
La seva mare, els seus germans i la seva acabalada família política barcelonesa 24
Els altres Palou 25
Un bisbe no emparentat amb els Montcada 25
Primers anys a la catedral: estudiós, canonge i arxidiaca 27

iii. El bisbe a la seva diòcesi 29
Les reformes del capítol 30
El patrimoni de la diòcesi 31
L'impuls a les activitats caritatives: la Pia Almoina i la Casa de la Caritat 32
La promoció de l'assistència sanitària: els hospitals 36
El monestir de Santa Maria de Jonqueres 38
L'abadia de Santa Maria de Valldonzella 38
Els primers dominics i Sant Ramon de Penyafort 38
La fundació de l'orde de la Mercè 40
Els primers franciscans: el convent de Sant Francesc 41
Les primeres clarisses: el convent de Sant Antoni i Santa Clara 41

La repressió de l'heretgia 42
Les seves relacions amb els papes 44
Els problemes amb els ordes: la disputa amb el monestir de Sant Cugat 45
Més plets 48
Mort i testament 49

IV. El bisbe al servei del rei 51
La Corona d'Aragó al sud de França i la croada albigesa (1208-1212) 51
En la creació de la «Gran Corona d'Aragó» transpirinenca (novembre 1212-febrer 1213) 54
Emissari a la cort del rei de França abans de la batalla de Muret (febrer-març 1213) 57
En la minoria de Jaume I: el Concili IV del Laterà (novembre 1215) 62
Primer canceller de la Corona d'Aragó (maig 1218) 65
Emissari (potser) del nou govern a Roma (*c.* juliol 1218-*c.* juliol 1219) 68
Lloctinent del rei a Catalunya (març 1220) 69
Més missions diplomàtiques i polítiques (1220-1241) 70
En les conquestes del rei Jaume I: la «fama pública» del bisbe Palou 72

V. El bisbe guerrer 75
A la gran croada de Las Navas de Tolosa (juny-juliol 1212) 77
A Egipte durant la cinquena croada (*c.* juliol 1218-*c.* juliol 1219) 83
En la frustrada campanya de Peníscola (estiu 1225) 87
Protagonista de la conquesta de Mallorca (desembre 1228-juliol 1232) 89
En la conquesta de València (març 1235-abril 1239) 114

VI. Les seves imatges medievals 121
El bisbe vestit de pontifical: el sepulcre de la catedral de Barcelona 121

El bisbe en armes acompanyant l'exèrcit reial: les pintures del Saló del Tinell 124
El bisbe en armes tocant el rei: les pintures del MNAC 125
El bisbe armat per a la guerra: una representació excepcional 132

VII. BERENGUER DE PALOU II, UN BISBE CROAT 143

ANNEXOS 153
Annex 1. Cronologia 153
Annex 2. La família Palou i els parents del bisbe 173
Annex 3. El seu testament (20 d'agost de 1241) 174
Annex 4. El seu epitafi al sepulcre de la catedral 181
Annex 5. Les *Lloances* del bisbe Palou al costat del seu sepulcre 183

BIBLIOGRAFIA 189
Llista d'abreviacions 189
Fonts primàries 191
Fonts secundàries 200

LLISTA D'IMATGES 233

NOTES 239

ÍNDEX TOPONOMÀSTIC 303

PRESENTACIÓ

El llibre que el lector té a les mans és el resultat de l'ampliació i la posada al dia d'un estudi previ dedicat a l'activitat militar del bisbe Berenguer de Palou II. Aquest treball va ser presentat i publicat després per Sílex Edicions en el marc del projecte de recerca «Violencia religiosa en la Edad Media peninsular: guerra, discurso apologético y relato historiográfico (ss. x-xv)» (Agencia Estatal de Investigación, ref. HAR2016-74968-P, 2016-2020), dirigit pels professors Carlos de Ayala i J. Santiago Palacios (Universidad Autónoma de Madrid).[1]

En una trobada d'un altre projecte de recerca —«Nobconect. Nobleza sin fronteras: movilidad y conectividad en los territorios hispánicos y occitanos (ss. x-xiii)» (Agencia Estatal de Investigación 10.13039/501100011033 i «FEDER. Una manera de hacer Europa», ref. PID2022-137138NB-I00, 2024-2028)— vaig tenir ocasió de conèixer en persona Oliver Vergés, que em va brindar l'oportunitat de publicar algun treball previ a l'editorial Anem. Pensant en l'interès que podria despertar la història del bisbe Berenguer de Palou II entre un públic ampli, especialment en terres catalanes i més encara a Barcelona (on la seva imatge en armadura al costat del rei Jaume I és contemplada per milers de persones cada any al MNAC), es va forjar el projecte d'ampliar l'estudi inicial i convertir-lo en una biografia completa i ben il·lustrada d'aquest personatge tan rellevant per a la història medieval de la Ciutat Comtal, de Catalunya i de tota la Corona d'Aragó.

El lector podrà conèixer els orígens familiars de Berenguer de Palou II i, d'una manera més temàtica que cronològica, la seva importantíssima activitat com a home d'Església, el seu rellevant

paper polític com a col·laborador dels reis d'Aragó i el seu compromís constant en la defensa de la cristiandat com a bisbe croat. No gaire després de la seva mort va ser representat com un bisbe armat per a la batalla, per la qual cosa vam dedicar els darrers capítols del llibre a l'estudi de les seves imatges, aprofitant el seu cas excepcional per a comparar-lo amb els testimonis iconogràfics i textuals d'altres prelats medievals que també van tenir fama de bisbes guerrers. Diversos annexos al final del llibre (una cronologia, una genealogia de la família Palou, els textos originals i traduïts del seu testament, el seu epitafi i un text elogiós que acompanyava el seu sepulcre al segle XVI) posen a disposició del lector algunes eines útils per conèixer millor aquest gran prelat barceloní.

Moltes persones han fet possible aquest llibre. He d'agrair, en primer lloc, a Oliver Vergés la iniciativa de proposar-me collaborar amb l'editorial Anem i totes les facilitats que m'ha brindat a l'hora de confeccionar aquesta història. Gràcies als meus col·legues Carlos de Ayala i J. Santiago Palacios per la seva ràpida i amable autorització per a reutilitzar en aquest nou projecte el text publicat a Sílex. Dec un agraïment especial al professor Ayala i als meus vells amics Damian J. Smith i Stefano M. Cingolani per revisar l'esborrany d'aquest llibre i contribuir a millorar-lo amb les seves mirades expertes i crítiques. Uns altres col·legues i amics, Eduard Juncosa i Laurent Macé, també m'han ajudat en el curs d'aquest treball. Gràcies igualment als especialistes en història de l'art Pere Beseran, Gerardo Boto i el seu doctorand Alejandro Piñel per la seva ajuda en relació amb la capella de Sant Miquel de la catedral de Barcelona i el sepulcre del bisbe Palou.

Al medievalista polonès Radosław Kotecki li dec una referència rellevant sobre les imatges de bisbes medievals armats. No oblido les observacions a la primera versió d'aquest text que al moment oportú vaig rebre dels especialistes Alexander Bronisch, Luís Filipe Oliveira i Laura Fernández, com tampoc la relectura de Carlos López Rodríguez i les informacions de la historiadora de l'art Montserrat Pagès. Agraeixo les gestions dutes a terme per

Laura Gálvez i les facilitats prestades per mossèn Robert Baró i el personal de la catedral de Barcelona a l'hora de permetre'm veure de prop i poder fotografiar, amb el meu amic Laurent, el sepulcre del bisbe Palou. Un record per als arxivers i bibliotecaris de l'ACA (especialment a David Menaza, Guillermo Tomás i el director, Alberto Torra), als de l'ACB, l'ADB i l'MHCB, i a Anna Gudayol, de la Biblioteca de Catalunya, així com al personal de la Biblioteca de Geografia i Història de la UCM. Gràcies també a la meva col·lega Inés Calderón Medina, IP del projecte «Nobconect», per permetre'm el luxe de passar uns quants dies mirant pergamins i segells a Barcelona en companyia dels meus bons amics Laurent, Damian i Eduard (i de conèixer Vilafranca amb Stefano).

I un pensament per al professor Martí Aurell, que hi va ser present quan vaig parlar del bisbe Palou el novembre del 2019, durant les jornades dedicades a la catedral romànica de Barcelona. Crec que li hauria interessat aquest llibre dedicat a un dels bisbes medievals més importants de la seva ciutat natal. Les meves darreres paraules d'agraïment són per als meus vells amics, les meves dues famílies, la Montserrat i la Jimena, per tantes coses.